

AGNIESZKA JANUSZEK-SIERADZKA
Katedra Dziejów i Kultury Europy Jagiellońskiej

CONFERENCE OF THE COMMISSION INTERNATIONALE D'HISTOIRE
ET D'ETUDE DU CHRISTIANISME (CIHEC)
„RELIGIOUS SPACE OF EAST-CENTRAL EUROPE –
OPEN TO THE EAST AND THE WEST”
(LUBLIN–LVIV, 6-10 SEPTEMBER 2007)

Idea wspólnej, polsko-ukraińskiej organizacji Konferencji Międzynarodowej Komisji Historii Porównawczej Chrześcijaństwa (CIHEC) narodziła się w czasie posiedzenia Biura CIHEC w Paryżu w dniu 20 maja 2006 r. Wówczas jednogłośnie podjęto formalną decyzję o powierzeniu organizacji Konferencji Polskiej i Ukraińskiej Komisji CIHEC. Wniosek zgłoszony przez przewodniczącego Polskiej Komisji, prof. Jerzego Kłoczowskiego, stanowił wyraz wspólnej decyzji strony polskiej i ukraińskiej, reprezentowanej przez przewodniczących obu komisji – prof. J. Kłoczowskiego i o. prof. Borysa Gudziaka, podjętej podczas spotkania 26 kwietnia 2006 r., poprzedzającego posiedzenie Biura. Planowaną Konferencję zatytułowano „Religious Space of East-Central Europe – Open to the East and the West”, za główny jej cel obierając prezentację i wymianę wyników badań w zakresie historii społeczno-religijnej wszystkich wyznań tego obszaru Europy w ujęciu przestrzennym, ze szczególnym uwypukleniem perspektywy porównawczej. Wyrazem zainicjowanej współpracy było wyznaczenie miejsc obrad Konferencji zarówno w Polsce – w Lublinie, jak i na Ukrainie – we Lwowie. Dla środowiska lubelskiego była to druga okazja do przygotowania zjazdu CIHEC – poprzednie odbyło się bowiem właśnie w tym mieście przed dziesięcioma laty, 2-6 września 1996 r.

Obok Komisji CIHEC obu krajów współorganizatorami Konferencji, która odbyła się w Lublinie w dniach 6-8 września i we Lwowie w dniach 6-10 września 2007 r., byli: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Instytut Historii Kościoła Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Ukraiński

Uniwersytet Katolicki we Lwowie, Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów w Lublinie, Towarzystwo Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Instytut Studiów Ukraińskich Ivana Krypiakewycha Ukraińskiej Akademii Nauk oraz Ukraiński Komitet Nauk Historycznych. Poza niezliczonymi posiedzeniami polskiego Biura Organizacyjnego Konferencji pod kierownictwem dr Agnieszki Januszek (Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II) i Andrzeja Deryło (Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie) oraz z udziałem w jego pracach sekretarza naukowego Konferencji dr. Pawła Krasa i s. prof. Urszuli Borkowskiej, Konferencję poprzedziły dwa robocze spotkania członków CIHEC – 13 października 2006 r. w Lublinie spotkali się członkowie Polskiej Komisji, a 19 maja w Krakowie z udziałem przewodniczącego CIHEC, prof. Hugh McLeoda obradowali członkowie wielu europejskich komisji. Wypracowano i przyjęto wówczas formułę obrad Konferencji – każdego dnia zjazdu odbywała się jedna sesja plenarna przedstawiająca syntetyczne ujęcia przemian przestrzeni religijnej Europy Środkowo-Wschodniej w X-XX wieku, która miała swą kontynuację w następującej po niej sesji, oraz kilka sesji panelowych (tzw. okrągłych stołów) poświęconych specjalistycznym, ściśle określonym tematom.

Obrady sesji plenarnych odbywały się w językach kongresowych, głównie angielskim i francuskim (czyli „językach CIHEC”), natomiast o języku obrad sesji panelowych już na etapie formułowania programu decydowali ich przewodniczący w porozumieniu z prelegentami, były więc referaty wygłaszane po ukraińsku, angielsku (także całe sesje) czy czesku.

W otwierającej Konferencję lubelskiej części udział wzięło ponad 200 uczestników i wielu słuchaczy – oczywiście, najliczniej reprezentowana była Polska (90 uczestników) i Ukraina (13), ale byli również historycy z Białorusi, Czech, Finlandii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Kanady, Litwy, Łotwy, Niemiec, Rosji, Słowacji, Słowenii, Stanów Zjednoczonych, Węgier, Wielkiej Brytanii. Uroczystego otwarcia Konferencji, 6 września, dokonali prof. Jerzy Kłoczowski, przewodniczący Polskiej Komisji CIHEC, wiceprzewodniczący CIHEC i dyrektor Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej, o. prof. Borys Gudziak, przewodniczący ukraińskiej Komisji CIHEC i rektor Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie, przewodniczący CIHEC – prof. Hugh McLeod i ks. prof. Stanisław Wilk, rektor goszczącego uczestników Konferencji – Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Pierwszego dnia Konferencji, pod przewodnictwem o. prof. Borysa Gudziaka, odbyła się sesja plenarna poświęcona aktualnej sytuacji religijnej w Europie Środkowo-Wschodniej w ujęciu komparatystycznym, otwarta interesującymi wykładami Marcina Przepiszewskiego i o. prof. Marka Pieńkowskiego – *La situation religieuse actuelle en Europe centrale et orientale dans l'approche comparative*. Kontynuację rozważań podjętych w obu wystąpieniach stanowiła sesja 1., w ramach której przedstawiono referaty ukazujące aktualną sytuację w poszczególnych krajach: prof. José Andrés Galle – w Hiszpanii (*La situation actuelle de l'Eglise en Espagne*) oraz prof. Vinko Potočnik i prof. Ihor Bahovec – w Słowenii (*Church and Civil Society – its Impact on Transition Processes: the Case of Slovenia*). Tego dnia odbyły się pierwsze spotkania panelowe – cztery w sesji przedpołudniowej i cztery w sesji popołu-

dniowej. Sesja 2 pod przewodnictwem s. prof. Urszuli Borkowskiej poświęcona była kulturze religijnej średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej (*Religious Culture of Medieval East-Central Europe*), a wygłoszone w jej ramach referaty dotyczyły ewolucji ideału średniowiecznego rycerza (W. Iwańczak), roli relikwii w życiu wspólnot (M. Starnawska), handlu w dni świąteczne (I. Skierska) oraz miejsca epigrafiki w kulturze religijnej (B. Trelińska; w zastępstwie chorej Pani Profesor przygotowany przez nią referat wygłosił H. Wąsowicz). Sesja 3 – *Canon Law and Synodal Legislation: their Importance for the Church and Society of East – Central Europe*, zorganizowana przez dr. Leszka Zygnera, skupiała się na problematyce XIV- i XV-wiecznych gnieźnieńskich, praskich i lwowskich synodów prowincjalnych (L. Zygner), życia synodalnego w reformacyjnych Czechach, zwłaszcza roli synodów utrakwistycznych (B. Zilyská) oraz kształtowania się instytucji średniowiecznego świeckiego prawa karnego (H. Streit).

Referaty sesji 4 – *Typical Features of the Monastic Life in Eastern Christianity in East-Central Europe* pod przewodnictwem prof. Antoniego Mironowicza dotyczyły specyfiki wschodniego życia monastycznego (A. Mironowicz), średniowiecznego monastycyzmu bizantyjskiego (o. Warsonofiusz [Doroszkievicz]), rosyjskiej duchowości hazychastycznej (K. Leśniewski), kultury monastycznej Wielkiego Księstwa Litewskiego (P. Chomik), wizji życia monastycznego według Hioba Poczajkowskiego (o. A. Borkowski), grekokatolickiego monasteru zabłudowskiego (o. Gabriel [Giba]), prawosławnego duchowieństwa zakonnego w II Rzeczypospolitej (U. Pawluczuk) i żeńskich wspólnot zakonnych w eparchiach lwowskiej i przemyskiej (O. Duch). Obrady sesji 5 – *The Denominational Geography of the Commonwealth of Many Nations*, zorganizowanej przez prof. Stanisława Litaka i dr. Bogumiła Szady, zostały podzielone na dwie części. W części pierwszej – *Historical Geography and History of Cartography* wygłoszono referaty dotyczące prac nad mapą wyznaniową Rusi Koronnej w XVIII wieku (J. Chachaj), kwestii wyznaniowych na dawnych mapach Rzeczypospolitej (J. Łuczyński) oraz „Carte de la Pologne” jako źródła historycznego (S. Mielnik), a w części drugiej – *New Technologies* wprowadzono w problematykę Systemu Informacji Geograficznej (G. Myrda) oraz geografii historycznej i geohistorii (B. Szady). Spojrzeniu na religijne uzasadnienia władzy państwowej w XVI- i XVII-wiecznej Europie poświęcone były obrady sesji 6 – *Religious Justification of Political Power in Sixteenth and Seventeenth-Century Europe* pod przewodnictwem dr. Huberta Łaszkievicza. Referaty dotyczyły „rabbiess theologorum” w państwie nowożytnym (M. Ptaszyński), rosyjskiej teorii politycznej (M. Filipowicz) i religijnym uzasadnieniom władzy królewskich w XVIII-wiecznej Polsce (A. Stasiak). Sesja 7 – *The Holy See and East-Central Europe in 1917-1939*, zorganizowana przez ks. prof. Stanisława Wilka, skupiała się wokół złożonej problematyki relacji państw regionu z Watykanem w okresie międzywojennym. W wystąpieniach referenci przedstawili zagadnienie stanowiska Stolicy Apostolskiej wobec Kościołów: katolickiego w ZSRR (R. Dzwonkowski) i na Ukrainie (W. Rosowski), grekokatolickiego (S. Nabywaniec) oraz projektu unii kościelnej w Rosji sowieckiej (A. Kozyrka), a także misji wizytatorów kościelnych – Achillesa Rattiego (S. Wilk) i Giovanniego Genocchiego (M. Mróz). Problematyce wzajemnych oddziaływań wspólnot chrześcijań-

skich i żydowskich poświęcona była sesja 8 – *Mutual Influence of the Christian and Jewish Communities in East-Central Europe*, zorganizowana przez prof. Stefana Schreinerera, podczas której poruszono zagadnienia nowożytnych relacji chrześcijańsko-żydowskich w Polsce (S. J. Żurek), społeczności żydowskiej w XVII-wiecznym Słucku (M. Cieśla), konwersji Żydów na chrześcijaństwo w okupowanej Warszawie (Ł. Jasina). Podsumowania obrad tej sesji dokonali ks. dr Romuald Jakub Weksler-Waszkinel i o. prof. Marek Pieńkowski. Anglojęzyczna sesja 9 – *The Situation of Christians in Europe in the Twentieth Century – Various Aspects* zorganizowana przez prof. Halinę Parafianowicz zgromadziła międzynarodowe grono historyków, którzy zogniskowali dyskusję wokół problematyki pomocy humanitarnej w Rosji w latach dwudziestych (H. Parafianowicz), „die Baltische Russlandarbeit” w latach dwudziestych i trzydziestych (M. Ketola), relacji pomiędzy luteranami i prawosławnymi w XX-wiecznej Finlandii (A. Lauha) i życia religijnego ludności romskiej w Europie w XX wieku (M. Vašečka).

Pierwszego dnia obrad Konferencji otwarto dwie wystawy: fotograficzną *The Wooden Churches of East-Central Europe* autorstwa Françoise Nozati oraz kartograficzną *The Socio-Religious Space of East-Central Europe* przygotowaną przez Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Drugi dzień rozpoczęła sesja plenarna poświęcona omówieniu miejsca historii Europy Środkowo-Wschodniej w dwóch najważniejszych syntetycznych ujęciach historii chrześcijaństwa w Europie – *The Place of East and Central Europe on the History of European Christianity*. Ujęcie średniowiecza omówili prof. Jerzy Kłoczowski i prof. Brenda Bolton, czasy nowożytne przedstawił prof. Marc Venard, a wiek XIX i XX – prof. Hugh McLeod. Obrady kontynuowane były w sesji 10, pod tym samym tytułem, która miała formułę dyskusji ogniskującej się wokół kolejnych okresów historycznych. W części dotyczącej średniowiecza udział wzięli prof. Stanisław Bylina, prof. Henryk Samsonowicz i prof. Jerzy Wyrozumski, o czasach nowożytnych dyskutowali prof. Tetiana Balabushevyh, prof. Mikhail Dmitriev, prof. Janusz Tazbir i dr Maksym Yaremenko, a ujęcie historii XIX- i XX-wiecznej omówili dr Maria Horiacha i prof. Tomasz Schramm. Podczas obrad sesji 11 – *Bishopric and Parishes in East-Central Europe in the Middle Ages* pod przewodnictwem prof. Andrzeja Rozwałki i prof. Henryka Wąsowicza, wygłoszono referaty omawiające średniowieczne biskupstwa Polski (J. Szymański, H. Wąsowicz) i metropolię lwowską (R. Trawka), początki biskupstwa wileńskiego (D. Baronas) i parafii kolegiackich w diecezji krakowskiej (L. Poniewozik), problematykę dziesięciny w Polsce średniowiecznej (P. Plisiecki) oraz kwestię zależności między wezwaniami kościołów a tytułami ołtarzy w Polsce XVI- i XVIII-wiecznej (S. Olczak). Pod przewodnictwem prof. Karola Klauzy i o. prof. Stanisława Celestyna Napiórkowskiego odbyła się sesja 12 – *The Significance and Role of Theology in European Integration: Cooperation of East-Central European Theologians at the turn of the Twentieth and Twenty First Century*, podczas której przybliżono działalność Forum Teologów Europy Środkowo-Wschodniej (S. C. Napiórkowski), Ukraińskiego Towarzystwa Teologicznego (A. Bodnar), Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w zakresie

organizacji studiów teologicznych na Ukrainie (A. Bodnar), współpracę teologów na Białorusi (A. Dudik), na Litwie (A. Mroczek) i na Słowacji (J. Moricova, A. Adam). W ramach sesji 13 – *The Franciscan Movement in East-Central Europe from the Thirteenth to the Nineteenth Century* pod przewodnictwem prof. Henryka Wąsowicza wygłoszono referaty dotyczące ruchu franciszkańskiego w XV wieku (P. Hlaváček), postaw polskich franciszkanów wobec prawosławia (D. Karczewski), działalności artystycznej bernardynów (C. Moryc), fundacji religijnych Lubartowiczów-Sanguszków na Wołyniu (J. Marszalska), opieki duszpasterskiej franciszkanów w XIX-wiecznym Siedmiogrodzie (P. A. Illés) i ruchu franciszkańskiego w monarchii austriackiej (O. Bastl).

Obrazy pierwszej z czterech odsłon sesji *Female Religious Orders of East-Central Europe in Struggle with Nazi and Communist Totalitarianism (1913-1989)* (sesja 14) pod przewodnictwem s. dr Agaty Mirek skupiły się wokół problematyki żeńskich zgromadzeń zakonnych w okupowanej Polsce (K. Dębowska), polityki władz polskich wobec nich w latach 1945-1956 (E. Kaczmarek), walki władz komunistycznych z ruchem zakonnym (A. Mirek), działalności wydawniczej loretanek (A. Chomiuk) i oraz aktywności Sióstr Dobrego Pasterza na Śląsku (D. Schreiber-Kurpiers). Ujęciem kartograficznym przestrzeni religijnej Europy Środkowo-Wschodniej poświęcona była sesja 15 – *Religious Spaces in East-Central Europe – a Cartographic Illustration* pod przewodnictwem dr. Zbigniewa Piłata. W jej ramach przedstawiono problematykę map historycznych organizacji kościelnej w Słowenii (V. Rajšp), prac nad atlasem ruchu zakonnego w Europie Środkowo-Wschodniej (Z. Piłat) i map wyznaniowych Instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce KUL (R. Kozyrski). Podczas obrad sesji 16 – *Orthodoxy and Heterodoxy in East-Central Europe*, zorganizowanej przez dr. Pawła Krasa, zwrócono uwagę na stan badań nad ruchami heterodoksji religijnej w Europie (P. Kras), kwestię tolerancji i jej braku w XV-wiecznych Czechach (M. Nodl), państwa halicko-włodzimierskiego (O. Osadczy), obrazu zachodniego chrześcijaństwa w XIII-wiecznym piśmiennictwie ruskim (J. Komendová) oraz obiegu tekstów katolickich wśród prawosławnych Rusinów w XV i XVI wieku (J. Verkholtantsev). Uczestnicy obrad sesji 17 – *Preaching as an Instrument of Catechetical Instruction in the Middle Ages and Elary Modern Period* pod przewodnictwem prof. Stanisława Byliny i dr. Krzysztofa Brachy mieli sposobność wysłuchania wystąpień poświęconych podsumowaniu stanu badań nad średniowiecznym kaznodziejstwem w Europie Środkowej (K. Bracha), znaczeniu średniowiecznych kolekcji kaznodziejskich (Z. Uhlř), kwestiom duszpasterskim w kazaniach o św. Stanisławie (S. Kuzmová), religii ludowej na wsi polskiej w XVII-XVIII wieku (T. Wiślicz), kaznodziejstwu bernardyńskiemu (A. Szulc) i badaniom nad kazaniem „ad clerum” (A. Zajchowska).

Autorzy referatów wygłoszonych w ramach sesji 18 – *Survival Strategies of Churches in East-Central Europe under the Communist Regime*, pod przewodnictwem prof. Tomasza Schramma i dr. Konrada Białeckiego, omówili dzieje Kościoła greckokatolickiego w Czechach i na Morawach w latach 1945-1948 (B. Zylinskyj), różne aspekty kultu św. Wacława od średniowiecza do czasów współczesnych oraz próby jego wykorzystania do celów politycznych (S. Samerski), powojenną historię

zakonu dominikanów na Węgrzech (J. Puciłowski), relacje Kościoła polskiego i hiszpańskiego w okresie wojny domowej w Hiszpanii (A. Pazos) oraz dzieje chrześcijańskich Kościołów mniejszościowych w PRL (K. Białecki). W sesji 19 – *Christianity in East-Central Europe from the Sixteenth to the Eighteenth Century* pod przewodnictwem prof. Andrzeja Gila referaty dotyczyły historii Kościołów wschodnich w Rzeczypospolitej (A. Gil), unii brzeskiej (L. Tymoshenko), religijności szlachty wołyńskiej w XVI i XVII wieku (M. Dovbyshchenko), synodu zamojskiego w 1720 r. (I. Skochylyas) i badań nad biografią metropolity Stanisława Bohusz-Siestrzencewicz (M. Popov). Podczas ostatniej z lubelskich sesji plenarnych referat *Ukraine between the Byzantine and the Latin Worlds* wygłosił specjalny gość Konferencji, prof. Ihor Ševčenko. Był także przewodniczącym sesji 20 – *European Order Areas between the Byzantine and Roman World*, w ramach której wygłoszono referaty dotyczące obrazu relacji chrześcijaństwa wschodniego i zachodniego w historiografii rosyjskiej (M. Dmitriev) i stosunków międzywyznaniowych na pograniczu europejskim imperium rosyjskiego w XIX wieku (B. Cywiński). Obrady sesji 21 – *The Religious Life and Culture of Christian Emigrants from East-Central Europe to North America* pod przewodnictwem prof. Hugh McLeoda koncentrowały się wokół religijności imigrantów w Stanach Zjednoczonych: Polaków (W. J. Galush, T. C. Radzilowski) i Słowaków (M. M. Stolarik). Referenci obradującej pod przewodnictwem ks. dr. Janusza Kani sesji 22 – *Cohabitation of National and Denominational Minorities in the Framework of the Internal Policy of the Secondo Polish Republic and the Occupying Powers during World War II* poświęcili swoje wystąpienia koegzystencji mniejszości narodowych i wyznaniowych w II Rzeczypospolitej (J. Kania), językowi mniejszości narodowej na Górnym Śląsku (W. Musialik), losom Kościoła katolickiego na terenach Polski okupowanych przez Armię Czerwoną (R. Dzwonkowski) i męczennikom salezjańskim w XX-wiecznej Europie Wschodniej (W. Żurek).

Trzeciego dnia Konferencji obradowała druga z sesji dotycząca żeńskich zgromadzeń zakonnych w okresie 1939-1989 (sesja 23), poświęcona przybliżeniu życia sióstr urszulanek unii rzymskiej w Rumunii (E. Pogrebnaia, A. Rogozińska), losom służebniczek w obozach pracy w Czechosłowacji (I. Guzy), sióstr Maryi Niepokalanej w Niemczech (E. Kołtan) i sióstr eucharystek w ZSRR (J. Samolewicz), działalności oświatowej i wychowawczej Zgromadzenia Córek Bożej Miłości na Węgrzech i w Jugosławii (Z. Rusztyn).

W Lublinie odbyły się 3 sesje plenarne i 23 sesje panelowe, po czym 8 września po południu grupa niemal 60 uczestników lubelskiej części Konferencji udała się we wspólną podróż do Lwowa, gdzie w dniach 9 i 10 września na Ukraińskim Uniwersytecie Katolickim odbyły się dalsze obrady. Ukraińską część Konferencji rozpoczęło zwiedzanie Lwowa, co prawda w strugach deszczu i porywach wiatru, ale za to z miłymi i kompetentnymi przewodnikami. Uczestników przybyłych z Polski powitał na Uniwersytecie dyrektor Instytutu Historii Kościoła tej uczelni a także przewodniczący ukraińskiego Biura Organizacyjnego Konferencji dr Oleh Turij wraz ze swym współpracownikiem dr. Olehem Behenem. Dr O. Turij przybliżył historię Uniwersytetu i oprowadził po jego gmachu. Uczelnia, będąca spadkobierczynią Grekokatolickiej

Akademii Teologicznej (1928/29-1944) utworzonej przez metropolitę Andrzeja Szepetyckiego, otwarta w czerwcu 2002 r., jest pierwszym katolickim uniwersytetem w krajach byłego ZSRR i pierwszym uniwersytetem grekokatolickim. Szczególnie imponujące i warte odnotowania są osiągnięcia środowiska historycznego Uniwersytetu w zakresie archiwizacji, edycji i opracowania materiałów źródłowych dotyczących funkcjonowania podziemnego Kościoła grekokatolickiego na Ukrainie w czasach Związku Sowieckiego. Ogromne wrażenie wywiera archiwum Instytutu Historii Kościoła, w którym do tej pory zebrano, uporządkowano i opracowano ponad dwa tysiące teczek z archiwaliami na temat życia i działalności ukraińskich grekokatolików w okresie prześladowań przez władze komunistyczne.

Otwarcia ukraińskiej części Konferencji dokonali o. prof. Borys Gudziak i prof. Yaroslav Isayevych, przewodniczący Ukraińskiego Komitetu Nauk Historycznych. Podczas pierwszej sesji plenarnej – *The Variety of Religious Traditions of Lviv through the Ages* wygłoszono referaty omawiające dzieje Kościoła katolickiego w średniowiecznym Lwowie (T. M. Trajdos), lwowskie wspólnoty etniczno-religijne w XVII i XVIII wieku (M. Kapral) oraz relacje międzywyznaniowe w XIX i XX stuleciu (L. Hentosh). Uczestnicy sesji panelowej pod tym samym tytułem (sesja 24) pod przewodnictwem Y. Isayevycha rozwinęli temat w referatach dotyczących wspólnot protestanckich we Lwowie i w Galicji (V. Liubashchenko), artystycznego wyrazu kulturowej koegzystencji mieszkańców Lwowa (V. Aleksandrovych) oraz muzyki kościelnej i śpiewu liturgicznego na zachodniej Ukrainie (Y. Yasynovskyi). Podczas sesji 25, stanowiącej kontynuację lubelskiej sesji 19, dotyczącej chrześcijaństwa wschodniego od XVI do XVIII wieku, pod przewodnictwem prof. Andrzeja Gila i prof. V. Ulyanovskyiego, referenci poruszyli w swych wystąpieniach problematykę znaczenia relacji nuncjuszy apostolskich w badaniach nad historią Kościołów Wschodnich (T. Chynczewska-Hennel), stanu badań nad unickim arcybiskupstwem połockim w XVI-XIX wieku (O. Popova), źródeł wizytacyjnych świątyn unickich diecezji kijowsko-wileńskiej w XVII wieku (D. Liseytskykov), parafii unickich w województwie braclawskim w XVIII wieku (I. Wodzianowska), konfliktów religijnych w XVIII wieku (Y. Voloshyn) oraz granic Kościoła prawosławnego na obszarze hetmanatu kozackiego w XVIII wieku (M. Yaremenko). Referaty przygotowane przez uczestników sesji 26 – *Church, Nation and State in East-Central Europe in the Nineteenth and First Decades on the Twentieth Centuries*, pod przewodnictwem prof. W. Rassewytsha i ks. prof. Daniela Olszewskiego, dotyczyły identyfikacji narodowej galicyjskich Ukraińców w XIX wieku (O. Turij, W. Rassewytsh), zamieszkujących Galicję grekokatolików (O. Sereda) oraz rosyjskich grekokatolików (Y. Avvakumov), filoprawosławnego ruchu we wschodniej części tego regionu (W. Osadczy) oraz obrządku grekokatolickiego w okresie międzywojennym (S. Stępień). Sesja 27 stanowiła trzecią część panelu o żeńskich zgromadzeniach zakonnych – w jej ramach miały miejsce wystąpienia poświęcone Siostron Świętej Katarzyny na Litwie (G. Śliwińska), benedyktynek misjonarkom (J. Kalinowska), siostron nazaretankom w łagrach na Syberii (D. Kozieł), siostron sercankom (J. Kupczewska) i działalności siostry Marty Wieckiej wśród katolików, prawosławnych i żydów (J. Wątroba).

Podczas pierwszej poniedziałkowej (10 września) sesji plenarnej – *Religious Life in the Ukraine before the Establishment of Soviet Totalitarianism*, pod przewodnictwem prof. Myroslava Marynovycha, tytułową problematykę przedstawiono w referatach dotyczących oralnej historii podziemnego Kościoła greckokatolickiego (B. Guździak), jego codziennego życia w Związku Radzieckim (N. Shlikhta), roli kobiet w podziemnym Kościele greckokatolickim (S. Hurkina), losów wspólnot żydowskich w kontekście powojennej sowieckiej polityki antyreligijnej (T. Amar), oraz dokonano prezentacji wspólnego projektu badawczego Instytutu Pamięci Narodowej i Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego: „Represje wobec katolickich metropolitów Lwowa w latach 1939-1950” (M. Krzysztofiński, B. Prach). Panelowa sesja 28 stanowiła kontynuację sesji 26 – zaprezentowano w czasie jej obrad referaty poświęcone strukturom i funkcjom parafii w XIX wieku (D. Olszewski), narodowej samoidentyfikacji wyższego duchowieństwa prawosławnego w Polsce w latach dwudziestych (A. Starodub), represjom wobec duchowieństwa katolickiego na Białorusi w latach dwudziestych (A. Lebedev) i identyfikacji narodowej i religijnej wiernych w Polsce (R. Skakun) i Polaków na Białorusi w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku (V. Sidorenko). Sesja panelowa 29 była czwartą, zamykającą cykl poświęcony zgromadzeniom sióstr zakonnych w okresie nazizmu i komunizmu – w jej ramach wygłoszono referaty dotyczące rekrutacji i formacji sióstr w Zgromadzeniu Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi w ZSRR (A. Klipacka), organizacji polskiej prowincji sióstr bazylianek (T. Maliniak), Siostrom od Aniołów w sowieckich łagrach (I. Lewandowska) oraz doświadczeniom sióstr zakonnych podziemnego ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego (A. Zabrońska). Kościołom na Podolu do 1793 r. poświęcono obrady sesji 30 – *The Churches of Podola until 1793* pod przewodnictwem prof. Tadeusza M. Trajdosa. W referatach przybliżono problematykę dziejów Kościoła katolickiego na Podolu od XIV wieku do 1793 r. (T. M. Trajdos), struktur politycznych i społecznych województwa podolskiego przed rokiem 1672 (J. Kurtyka), klasztorów katolickich w Kamieńcu Podolskim w XVIII wieku (M. Miławicki), działalności dominikanów w województwie podolskim przed 1672 r. (J. A. Spież, W. Frańczuk) oraz struktur Kościoła prawosławnego na Podolu w średniowieczu i czasach nowożytnych. Ostatnia, 31. sesja plenarna – *Christian Universalism and Integral Nationalism* pod przewodnictwem prof. Yaroslava Hrytsaka skupiła referaty podejmujące problematykę roli nacjonalizmu jako „religii politycznej” (O. Zaytsev), relacji pomiędzy ukraińskim Kościołem greckokatolickim i organizacją ukraińskich nacjonalistów w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku (O. Behen), miejscu Kościoła i religii w ideologii organizacji ukraińskich nacjonalistów (V. Stefaniv) oraz problemom kościelnym w politycznej działalności tej organizacji w czasie II wojny światowej (O. Lysenko), a także roli duchowieństwa greckokatolickiego i katolickiego w konflikcie polsko-ukraińskim w czasie II wojny światowej (I. Poizdnyk).

Obrady zakończyła zamykająca Konferencję sesja plenarna *The Present State, Problems and Perspectives of the Ecclesiastical-Historical Research in Ukraine* pod przewodnictwem dr. Oleha Turija, której nadano formułę dyskusji, w której udział wzięli: Yuriy Voloshyn, Maria Horiacha, Ihor Skochylyas i Oleh Turij. Uroczystego zakończenia Konferencji oraz podsumowania pięciodniowych obrad dokonali prof.

Jerzy Kłoczowski, o. prof. Borys Gudziak i prof. Hugh McLeod. Podczas Konferencji odbyło się pięć sesji plenarnych, trzydzieści jeden sesji panelowych, wygłoszono ponad 150 referatów, a w obradach wzięło udział ponad 250 uczestników. Była ona możliwa dzięki współpracy wielu polskich i ukraińskich instytucji naukowych, wielkiemu zaangażowaniu i pracowitości ludzi z polskiego i ukraińskiego Biura Organizacyjnego oraz życzliwości i wydatnej pomocy materialnej władz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II – ks. rektora prof. Stanisława Wilka i prorektora ds. współpracy z zagranicą ks. prof. Mirosława Kalinowskiego, i trudnemu do przecenienia udziałowi studentów z Koła Naukowego Historyków Studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II – Karoliny Sypek, Agnieszki Pomarańskiej, Jakuba Romaniuka i Michała Chamczyka. Trwałym dorobkiem Kongresu ma być publikacja referatów wytypowanych do druku przez przewodniczących sesji panelowych, planowana przez Instytut Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie.

Warto podkreślić dwa osiągnięcia Konferencji o niezwykle ważnym znaczeniu odczuwalne już teraz, a z pewnością przynoszące coraz istotniejsze efekty wraz z upływem czasu. Pierwszym z tych cennych sukcesów jest udana i twórcza współpraca polskich i ukraińskich instytucji naukowych współorganizujących Konferencję. Mimo odległości geograficznej, a czasem także ocen historiograficznych udało się wspólna praca przy budowaniu programu Konferencji, wyborze jej formuły i w końcu organizacyjno-technicznym jej przeprowadzeniu. Szczególnie cenne wydaje się nawiązanie bliższych naukowych kontaktów pomiędzy środowiskiem Instytutu Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II i historykami Instytutu Historii Kościoła Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego, dających szansę na współpracę szerszą i długofalową. Drugi pożytek tej kooperacji wydaje się jeszcze cenniejszy – wspólna organizacja dużego międzynarodowego zjazdu historyków dała okazję do poznania się większemu gronu młodych polskich i ukraińskich historyków, którzy bogatsi o nabyte podczas Konferencji CIHEC pozytywne doświadczenia, z pewnością będą potrafili przekuć sukces tego spotkania w kolejne cenne inicjatywy naukowe, wspólne konferencje, publikacje czy projekty badawcze.